

MARTÍ I CASTELL, Joan (2014): *Aportacions a l'estudi de la filologia i la lingüística catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Textos i estudis de cultura catalana» 191

DANIEL CASALS I MARTORELL

Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Catalana
daniel.casals@uab.cat

Els treballs científics en què s'analitza un mateix objecte d'estudi des de diferents perspectives només són possibles si l'investigador que se'ls proposa té una formació integral que permet relacionar coneixements i metodologies de les disciplines afectades. De vegades, aquesta possibilitat esdevé una exigència, com passa en el cas de la història de la llengua, en la qual és necessària la inclusió d'aspectes interns i externs, però també és ben recomanable conèixer qüestions sociolingüístiques, geolingüístiques, politcolingüístiques i culturals que hi estan connectades. Els resultats que s'obtenen en aquest tipus de recerques basteixen un coneixement que es relaciona amb el seu context i que ajuda a entendre'l més bé. Aquest és un dels valors de la novetat bibliogràfica *Aportacions a l'estudi de la filologia i la lingüística catalanes* (2014), obra del doctor Joan Martí i Castell.

Com es desprèn dels estudis que conté aquest volum i també de la trajectòria del seu autor, el professor Joan Martí i Castell és un especialista eminent en els camps de la història de la llengua catalana, la gramàtica històrica, la lexicografia, la dialectologia, la sociolingüística i la lingüística aplicada. Ho demostra un gaval·dal d'articles, de capítols i de monografies, entre les quals comptem *El català medieval. La llengua de Ramon Llull* (1981), *Gramàtica històrica. Problemes i mètodes* (1991), *L'ús social de la llengua catalana* (1992), *Els orígens de la llengua catalana* (2001) i *Estudi lingüístic dels Usatges de Barcelona* (2002), entre d'altres. S'hi pot afegir també el *Diccionari de locucions i frases fetes* (1984), juntament amb Joana Raspall. Joan Martí i Castell és, actualment, catedràtic emèrit de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili, de la qual va ser primer rector (1992-1998), i també ha estat professor a les universitats de La Sapienza de Roma i de Barcelona, per les quals es va doctorar. Des de 1992, és membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), l'acadèmia de la llengua catalana. En aquesta institució va presidir la Secció Filològica entre els anys 2002 i 2010, i des de 2015 hi presideix la Comissió de Lexicografia.

L'obra *Aportacions a l'estudi de la filologia i la lingüística catalanes* està publicada al número 191 de la col·lecció «Textos i estudis de cultura catalana», de l'editorial Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Inclou una presentació signada per Josep Poblet i Tous, president de la Diputació de Tarragona; un pròleg del mateix professor Joan Martí i Castell, i onze articles seus escrits entre els anys 1985 i 2009 sobre qüestions que s'aixopluguen en les disciplines que ha conreat durant la seva dilatada i fructífera trajectòria acadèmica. L'aplec ressenyat té l'objectiu de facilitar la feina als investigadors que vulguin consultar-ne les dife-

rents parts. Segons l'autor, en la tria dels treballs ha tingut en compte «una cronologia que permeti una perspectiva de contrast quant als arguments i el mètode entre els més antics i els més actuals» (p. 8).

El primer estudi, «De “Les excel·lències de la llengua catalana”» (p. 11-38), conté una anàlisi minuciosa de l'obra esmentada d'Antoni Comas, publicada per Rafael Dalmau Editor l'any 1967 al número 1 de la col·lecció «Episodis de la Història». Amb el contingut d'aquest llibre (que repassa les mostres de fidelitat a la llengua catalana en èpoques d'opressió), el doctor Martí i Castell demostra que el volum de Comas és un recull de documentació valuosíssima per a la història externa de la llengua catalana i alhora esdevé la caracterització d'una llengua, com el català, que es troba en una greu situació de minorització i d'amenaça. A mode d'exemple, en l'apartat de l'article dedicat a la «Crida a la fidelitat lingüística», s'exposa la posició crítica de Baldiri Reixach —en paraules de Martí— amb «els traïdors que han conreat el llatí o el castellà com a úniques llengües de cultura, sigui per a les obres originals, sigui per a la traducció d'estrangeres» (p. 18), al costat de la d'altres autors.

El segon treball es titula «Dialectologia social. Estudi de les localitats de Marçà, la Torre de Fontaubella, Margalef de Montsant i Alió» (p. 39-70) i suposa una incursió del professor Martí i Castell en la disciplina de la geolingüística. És un article contrastiu entre les dades recollides en aquestes localitats amb diferents mètodes i en dos moments: les primeres, relatives a una sola franja d'edat (de 60 anys endavant), es van aplegar, durant la primera meitat de la dècada dels seixanta del segle XX, per al projecte de l'Institut d'Estudis Catalans *Atlas Lingüístic del Domini Català* (ALDC), del qual Martí va formar part. Les segones van ser reunides, al cap de vint anys, considerant, en aquella ocasió, dues franges d'edat més (de 40 a 45 i de 20 a 25 anys). Aquesta recerca comparativa conclou que els canvis detectats «tendeixen decididament a l'homogeneïtzació, a l'estandardització o a la “submissió” als parlars dels dialectes orientals, més ben considerats sociolingüísticament» (p. 67).

El tercer article, «Teià *versus* Taià i la disciplina lingüística» (p. 71-78), s'adscriu a la toponímia, una matèria oblidada, incomprendible, dels actuals plans d'estudi universitaris de filologia catalana. I l'esmentada absència no és menor, perquè aquesta branca ens permet conèixer, entre d'altres qüestions, l'origen etimològic d'un nom propi de lloc, i determinar la seva forma correcta així com el gentilici corresponent. I per mitjà dels topònims hem tingut accés a dades sobre la situació lingüística preromana (substrat) en els territoris catalanòfons, les relacions amb els pobles germànics i la influència àrab (superstrat). El professor Joan Martí també analitza les formes toponímiques documentades *Teià* i *Taià*, i s'inclina per la primera per raons de «disciplina» normativa, per bé que mostra que, «en rigor, sembla que té més raons la forma amb *a*» (p. 77).

El quart article, «Producció escrita i producció oral» (p. 79-92), entra en la disciplina filològica, i s'ocupa específicament de la relació entre les modalitats oral i escrita com a element fonamental en la història d'una llengua. Explica i

exemplifica abastament que els textos escrits són font de coneixement de la llengua oral, si bé més modernament ja se n'han conservat mostres gràcies a l'evolució tecnològica. Quan recorrem a l'escrit per conèixer l'oral el que fem és, en paraules de Martí i Castell, «valer-nos només d'un nivell que no és el reflex directe de la realitat més viva de la llengua» (p. 79). Aquest article també repassa l'aparició del català en els textos escrits i ens ensenya, amb casos concrets, a interpretar els fenòmens de canvi lingüístic que s'hi detecten, produïts força temps abans en el nivell oral.

El cinquè treball del volum que ressenyem està dedicat a «Ramon Llull, creador de la llengua literària» (p. 93-109) i s'emmarca en una línia de recerca que ha donat com a fruits altres publicacions científiques del doctor Joan Martí. Inclou informacions sobre els precedents i l'època en què Llull va confegir la seva obra, el període de formació de la llengua catalana, la figura de creador de la prosa literària catalana, l'interès per la seva obra lingüísticoliterària, la superació de la diglòssia llatí/català i les raons d'aquest autor per a la tria del català, amb l'objectiu d'«aconseguir més fàcilment els seus propòsits proselitistes entre la gent del poble» (p. 104). En essència, és un estudi dels trets que caracteritzen el model lingüístic de què se servia Llull per compondre les seves obres: solidesa i modernitat, unitat i dialectalismes, elements populars i cultismes, precisió i creació de nous mots.

El sisè article, «Significació lingüística dels *Usatges de Barcelona*» (p. 110-136), és una investigació minuciosa de la fonètica i grafia, la morfologia nominal i verbal, la sintaxi i el lèxic del manuscrit esmentat al títol, datat la segona meitat del segle XIII i conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Aquest document, afirma Martí, «reprodueix una traducció feta molt abans: dins de la primera meitat del XIII» (p. 117-118). En allò que afecta el lèxic, aquest treball repassa els diferents tipus de mots apareguts als *Usatges de Barcelona*, formes prèvies a les primeres documentacions, termes de l'àmbit feudal, paraules d'origen germànic o àrab, mots savis, locucions i frases fetes, i també hàpaxs (o formes atestades una sola vegada). A mode d'exemple, dins d'aquest grup de mots, Martí hi aporta, entre d'altres, l'adverbi *alondre* ('d'altre lloc') i l'infinitiu *coventar* ('convenir, prometre per conveni').

El setè estudi, «Connotacions i derivacions sociolingüístiques dels conceptes "llengua" i "dialecte"» (p. 137-151), és una aproximació teòrica a aquests dos tipus de varietats lingüístiques amb criteris per diferenciar-les. A més, planteja la relació entre *llengua* i *nació*, i els límits dels dialectes. Aborda, així mateix, una preocupació central en els pronunciaments de Martí i Castell: la unitat de la llengua catalana, el qüestionament de la qual, segons aquest autor, és «conseqüència d'uns processos tendents a condicionar la consciència nacional» (p. 149) i suposa una «estratègia» que té l'objectiu de «separar d'una comunitat que és gran i poderosa, i, consegüentment, temible per a la consolidació de l'Estat unitari i centralista, grups que hi han pertangut i hi pertanyen des de llur existència». Segons Martí, l'esmentada estratègia consisteix a recórrer «a la llengua com a element de força indiscutible en la definició de la identitat nacional» i a oferir «a les comuni-

tats que lingüísticament es consideren dialectals respecte del català l'alternativa basada en l'engany d'ésser autòctones amb llengua pròpia i distinta de la catalana» (p. 150).

El vuitè capítol està dedicat a portar a terme una «Aproximació a Pompeu Fabra» (p. 152-165). S'hi repassen els vessants d'enginyer, gramàtic, polític i símbol aglutinador; la seva obra, els trets que li donen relleu (el català com a llengua nacional i la diferenciació de la resta de llengües romàniques, en especial de l'espanyol), la seva relació amb l'Institut d'Estudis Catalans i la necessària observança de la normativa. En aquest sentit, el doctor Joan Martí i Castell, membre de la mateixa secció de l'IEC a què va pertànyer el Mestre, afirma que «Pompeu Fabra estava convençut que la no-acceptació de determinades solucions normatives en benefici d'altres que es pretenien [...] més raonables i justificades era un dels símptomes més evidents de la situació d'anormalitat en què havia viscut i vivia la llengua catalana» (p. 161). De fet, segons Martí, Pompeu Fabra titllava de «mals patriotes aquells escriptors que no volien assumir la preceptiva aprovada» (p. 161). En un apartat de l'article ressenyat, es fa una oportuna i vigent incursió en la relació entre la gramàtica i la política quan s'hi afirma que «l'obra i la figura de Pompeu Fabra són la demostració que un gramàtic ha d'ésser també polític, perquè la gramàtica de qualsevol llengua esdevé el conjunt de normes amb què s'han de poder identificar els parlants; és el codi per excel·lència de la intercomunicació dels qui comparteixen un país» (p. 155). I el fet és que, com reporta amb detall el professor Martí i Castell, Fabra va mostrar, amb escreix, aquesta implicació institucional, atès que va ocupar diferents càrrecs públics, uns de més tècnics i d'altres de més polítics, tant a l'interior com a l'exili. D'altra banda, entre els trets de la seva obra, destaca la comparació entre les solucions de les diferents llengües romàniques i la variació geogràfica. Però aquest article encara té un altre valor: dona a conèixer i analitza, a l'apartat 8è, un fons epistolari inèdit fins aleshores de Pompeu Fabra custodiat per l'Arxiu de l'IEC.

En la mateixa línia que el cinquè, el novè article és «Una aproximació a la llengua de Ramon Llull: l'ús de les oracions condicionals amb *si*» (p. 186-210). Representa una nova incursió en la sintaxi catalana considerant com a objecte d'estudi l'obra de l'home que és considerat el creador de la llengua literària catalana. El punt de partida d'aquesta important recerca el representa el pas d'una sintaxi oracional basada en la parataxi (o coordinació) a una de centrada en la hipotaxi (o subordinació), un fet que, en paraules de Martí, es deu a «la necessitat d'exterioritzar un pensament complex» (p. 189). I prenent com a base aquesta nova manera d'ordenar els constituents oracionals, aquest article analitza el tipus de subordinació adverbial indicat al títol. S'hi té en compte el mode verbal, la realitat o la irrealitat, el temps verbal, l'ordre de col·locació de la *pròtasi* (o clàusula subordinada) i de l'*apòdosi* (o oració principal), l'*apòdosi* introduïda per un quantitatiu, altres construccions especials, l'anacolut i també les construccions condicionals parahipotàctiques (és a dir, combinades amb nexes coordinants, com *que*, *ja* i *adonchs*).

El desè estudi és «Envers la planificació de l'estatus» (p. 211-243), que s'insereix en la línia de recerca de l'estandardització lingüística i, més concretament, en la distinció plantejada per Heinz Kloss entre el *corpus* i l'*estatus*. Centrant-se en aquesta segona i considerant les intervencions fetes en el marc del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, el doctor Martí i Castell defensa que aquella trobada científica «fou un congrés en què el vessant sociolingüístic [...] tingué un paper principal, amb un capteniment per part dels organitzadors i dels assistents que palesa una clarividència sorprenent, per avançada en el temps, que la necessitat de normativitzar el català no podria deslligar-se de la de normalitzar-lo» (p. 211-212). Martí analitza la relació entre els conceptes de *llengua* i *nació*, i de *llengua* i *pensament*; l'actuació del Govern espanyol envers la llengua catalana, la seva oficialitat, l'actitud dels parlants a l'hora d'usar-la, la posició contrària a la diglòssia, el català al sistema d'ensenyament, la relació entre llengua i poder, els drets lingüístics al món judicial i la noció de Països Catalans com a «unitat nacional i unitat lingüística», atès que «el congrés es plantejà com una convocatòria que afectava tots els territoris de llengua catalana, sense excloure'n cap. No fou, doncs, exclusivament principatí. El País Valencià, les Balears, l'Alguer, Andorra i la Catalunya del Nord hi tenien representants i hi foren considerats com a part d'una mateixa realitat, en la línia en què Enric Prat de la Riba hi exposà el concepte de *nació*, basat particularment en la comunitat de llengua» (p. 241).

Clou el volum ressenyat l'article «Normativització (I): l'Institut d'Estudis Catalans, unitat i variació, una qüestió ideològica i política» (p. 244-268), que s'emmarca en la línia del vuitè treball. Joan Martí aprofundeix en les raons que van guiar Pompeu Fabra a l'hora de codificar el català modern com una llengua de caràcter nacional. Per fer-ho, repassa els conceptes de *llengua* i *dialecte*, el prestigi de la variació lingüística en la societat, la segmentació administrativa del domini lingüístic i la incidència d'aquest fet en la variació geogràfica, la reivindicació de la variació diatòpica del català a les terres catalanòfones, la ideologia en la decisió de participació dels geolectes en la normativa, l'heterogeneïtat i l'homogeneïtat en el pas d'unes llengües a d'altres, la relació entre l'oralitat i l'escriptura, els pros i els contres de la variació diatòpica, els perills de les «normatives alternatives» i la necessària obediència a la preceptiva establerta com a mostra de «lleialtat nacional». Per Martí i Castell, és una qüestió d'ordre. Afirmar que «la disciplina quant a la normativa esdevé imprescindible, perquè té un paper essencial: fer que la llengua que hom parla sigui una i no una altra» (p. 261). Els dos darrers apartats d'aquest article se centren, d'una banda, en la tasca de codificació que van dur a terme l'IEC i Pompeu Fabra. I, de l'altra, en els criteris d'inclusió de trets de les diferents varietats geogràfiques del català en la normativa lingüística.

Cadascun d'aquests onze articles està culminat per una selecció de referències bibliogràfiques consultades que ofereixen al lector la possibilitat d'ampliar els seus coneixements sobre la filologia, la història de la llengua catalana, la gramàti-

ca històrica, la sociolingüística, la planificació i l'estandardització lingüístiques, la toponímia, la lexicografia, la lingüística aplicada i altres disciplines adjacents. Una altra de les virtuts d'aquest llibre és l'aplec d'investigacions científiques en un volum que és més accessible als estudiants i als estudiosos perquè n'evita la dispersió i la dificultat de trobar-los i de consultar-los. Pels motius exposats, per l'objecte d'estudi dels treballs i pel rigor amb què s'han dut a terme, *Aportacions a l'estudi de la filologia i la lingüística catalanes* ha d'esdevenir una referència bibliogràfica obligada per als investigadors d'aquestes disciplines i per a les assignatures universitàries de diacronia i d'aplicacions de la lingüística.

MAS I VIVES, Joan: *Estudis Teatral*s, Barcelona-Palma: Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Institut d'Estudis Balearics-Edicions UIB, 2013; «Biblioteca Miquel dels Sants Oliver» 45.

BIEL SANSANO

Goldsmiths College, University of London, Department of Theatre and Performance
biel@ua.es

Potser convé recordar que la manca d'estudis sobre les arts dramàtiques catalanes durant l'edat moderna i el primer segle de la contemporània (si més no, fins a Àngel Guimerà), ha estat una carència singular durant mantes dècades. I no és exagerat afirmar que avui dia, tot i reconèixer el que s'ha avançat en el coneixement d'aquest corrent estètic, o sobre aquell poeta dramàtic o peça teatral, sobre la recepció i els gustos teatrals, el cert és que les boires del desconeixement hi perseveren. Però tot seguit, cal afegir que en el context dels escassos avanços que s'han produït en la dramàtica d'aquests segles, Joan Mas i Vives ha signat algunes de les aportacions més rellevants, fetes de bones dosis de recerca i de reflexió madura. Una prova fefaent de tot això és el volum d'estudis que ara ens ocupa.

Com el seu títol ens indica, ens trobem a les mans un volum factici, en el qual l'autor ha aplegat un conjunt d'onze treballs elaborats, si fa no fa, al llarg de vora vint anys de recerca (1986-2004). Això no obstant, les onze aportacions no tenen un caràcter miscel·lani i genèric, sinó que, a partir dos punts de referència (teatre i Illes Balears, o més concretament Mallorca), s'articulen a partir de dos eixos: el primer, sobre la supervivència del teatre religiós durant el segle XVI i, més parcialment, alguns punts de la seua evolució al llarg dels dos segles següents; el segon, el teatre català profà al llarg del segle XIX, singularment en els escenaris mallorquins.

Tal com acabem d'apuntar, el primer bloc s'articula al voltant del teatre de temàtica religiosa, i aquí aquesta part de la dramàtica cinccentista té un eix central en el manuscrit Llabrés, també conegut com a manuscrit 1139 de la Biblioteca de Catalunya (on es conserva) o, denominat més genèricament com les «consuetes